

Prawo i historia

RTWP 10 (2014), 135–164

Michał Jasiński

SANKTUARIUM ŚWIĘTEGO BRUNONA W GIŻYCKU

Tożsamość każdego człowieka, kształtowana jest przez historię. Ci z nas, którzy nazywają siebie chrześcijanami, kształtowani są przez Ewangelię i historię chrześcijaństwa. Dzieje Kościoła katolickiego od zawsze są treścią naukowej refleksji, mówi się, zatem o jego historii jako o nauce, która ma własny przedmiot, a także cel i metody badań. Przedmiotem historii Kościoła jest Kościół katolicki, założony w dniu Zesłania Ducha Świętego. Przez ponad dwa tysiące lat rozwinął się on liczebnie oraz geograficznie, obejmując cały świat. Celem historii Kościoła jest naukowe i metodologiczne przedstawianie na przestrzeni wieków jego dziejów w eklezjologicznym a nie jedynie w strukturalnym ujęciu, stąd historia Kościoła jest również elementem szeroko rozumianej nauki, jaką jest teologia.

Bullą *Totus tuus Poloniae populus* Jana Pawła II z dnia 25 marca 1992 roku, została dokonana reorganizacja diecezji kościelnych w Polsce. Ojciec Święty, na mocy tego dokumentu, ustanowił nowe diecezje i metropolie, określając ich granice oraz przynależność metropolitalną. Wśród nich znalazła się nowopowstała Diecezja Ełcka, stolicą – Ełk, zaś katedrą ustanowiony został kościół p.w. Świętego

Wojciecha w Ełku. Nowa diecezja została wyłączona z dwóch wcześniej sąsiadujących ze sobą, Diecezji Warmińskiej oraz Łomżyńskiej. Zgodnie z decyzją Papieża, w skład nowo powstałej diecezji weszło jedenaście dekanatów z dotychczasowej Diecezji Warmińskiej oraz pięć z Diecezji Łomżyńskiej

1. Dzieje Miasta Giżycka, rys historyczny miejscowości

Oficjalna historia grodu nad Niegocinem, obecnego Giżycka, rozpoczyna się w drugiej połowie XVII stulecia, z chwilą nadania praw miejskich osadzie, przez księcia pruskiego Albrechta Fryderyka Hohenzollerna¹. Historia osadnictwa na tym terenie sięga jednak znacznie wcześniejszych czasów. Pierwsze wzmianki o tym obszarze spisane zostały w dziełach Ptolemeusza z Aleksandrii, jako że w okolicach obecnego Giżycka przebiegał Bursztynowy Szlak².

Na przełomie wieku XVII i XVIII miasto swoim obszarem obejmowało 76 włók ziemi i liczyło wówczas: 32 budynki murowane, 5 tak zwanych połówek i 48 drewnianych domów. Lötzen w tym czasie posiadał również rynek. Był to plac niebrukowany. We wschodniej części rynku znajdował się kościół, niewielki drewniany budynek. W 1633 roku rozpadł się i w tym samym roku powstał nowy, murowany. Była to świątynia murowana o długości 85 i szerokości 45 stóp, zaś wysokość wynosiła 14 stóp. W 1642 roku dzięki staraniom ówczesnego proboszcza – Kaspra Danowskiego do bryły kościoła dobudowano wieżę.

Po zwycięstwie Prus nad Napoleonem w państwie przeprowadzono reformę administracji i innych dziedzin życia państwowego³. W tym też czasie dokonano podziału terytorialnego Prus. Do roku 1820 siedzibą władz powiatowych był Ryn⁴; po reformie starostwo zostało przeniesione do Lötzen. Fakt ten, rokował dobre perspektywy rozwoju miasta, jednak wtedy na miasto spadły klęski, które zahamowały jego rozwój na długi czas.

¹ A. WAKAR, *Giżycko z dziejów miasta i powiatu*, Olsztyn 1966, s. 41.
Tamże, s. 35–36.

³ A. WAKAR, *Giżycko z dziejów...*, s. 57–59.

⁴ Z. MAZUR, *Święty Brunon wpisany w historię miasta*, Suwałki 2001, s. 33.

Druga połowa XIX stulecia przyniosła niewielką poprawę warunków życia mieszkańców miasta i sąsiadujących wiosek⁵. W tym okresie przeprowadzono wiele robót publicznych. Okres wielkich robót publicznych, zapoczątkował też rozwój szkolnictwa, które zaczęło bardzo prężnie rozwijać się na tym terenie⁶. Rok 1871 przyniósł wiele zmian, które dotknęły również miasto. Związane to było głównie z wojną francusko-pruską. Wówczas wielu mieszkańców wyemigrowało z Giżycka do Rzeszy, w poszukiwaniu pracy⁷. Wydawać by się mogło, że emigracja tutejszej ludności, spowodowała spadek liczby mieszkańców. Jednak skutek był odwrotny. Pieniądze z kontrybucji wojennej nałożonej na Francję przyniosły zaczynny wzrost gospodarczy oraz znaczny wzrost ludności w Prusach Wschodnich, a co za tym idzie i w Giżycku.

Czas między I a II wojną światową przyniósł wiele korzystnych zmian dla miasta. Z małej pruskiej osady stało się ono znanym kurortem nad jeziorami. Urokliwy krajobraz przyciągał turystów⁸. Uruchomiono żeglugę pasażerską na jeziorach Niegocin i Kisajno. Wybudowano nowoczesną przystań jachtową nad jeziorem Niegocin⁹. Wszystkie wzmiankowane czynniki miały wpływ na ciągle zmieniającą się liczbę mieszkańców. Od roku 1871 Giżycko notuje ciągły wzrost liczby mieszkańców i pod tym względem wysuwa się na czołówkę okolicznych miast, zostając w tyle jedynie za Olsztynem, Braniewem, Kętrzynem, Ostródą oraz Ełkiem¹⁰. W roku 1827 około 74 % mieszkańców powiatu Giżyckiego deklarowało, jako mowę rodzinną język polski. U schyłku XIX wieku, liczba ta spadła do 14 %, zaś w latach 1903–1912 osiągnęła najniższy wymiar zaledwie 3 % (!)¹¹. Proces ten, zaważył kilka lat później na wyniku plebiscytu na Mazurach. Miał on zdecydować, czy Mazury po I wojnie światowej mają zostać przyłączone do Rzeszy – Ostpreussen czy też region

⁵ Tamże, s. 33.

⁶ A. WAKAR, *Giżycko z dziejów...*, s. 64.

⁷ Z. MAZUR, *Święty Brunon...*, s. 33–34.

⁸ A. WAKAR, *Giżycko z dziejów...*, s. 73.

⁹ G. BIAŁUŃSKI, *Giżycko, a św. Brunon...*, s. 76.

¹⁰ A. WAKAR, *Giżycko z dziejów...*, s. 74.

¹¹ „Rocznik Diecezji Warmińskiej”, Olsztyn 1974, s. 163.

ma przynależeć do Polski. Po II wojnie światowej tereny dawnych Prus Wschodnich zostały podzielone pomiędzy Polskę i ZSRR. Obszar Wielkich Jezior Mazurskich włączono do Polski, ludność, która przyznawała się do pochodzenia niemieckiego, wysiedlono. W sierpniu 1946 roku rozpoczęła się akcja przesiedleńcza rdzennych mieszkańców – Mazurów¹², zaś na ich miejsce sprowadzono Polaków zamieszkujących dawne tereny na wschodzie, które po II wojnie przypadły Związkowi Radzieckiemu. Pierwszą grupą nowo przybyłych osadników była ludność pochodząca z Białegostoku. Przybyli oni 5 lutego 1945 roku¹³. Wkrótce zaczęli napływać repatrianci z Wileńszczyzny, ludność z centralnych części Polski, a także Ukraińcy¹⁴. Napływ ludności tuż po wojnie spowodował wzrost ludności miasta, w roku 1949 liczyło ono około 9200 mieszkańców¹⁵.

W roku 1975 miała miejsce reforma administracyjna, która zlikwidowała powiat giżycki. Wówczas miasto włączono w obszar województwa suwalskiego. W roku 1999, po kolejnej reformie, zlikwidowano województwo suwalskie i podzielono terytorium pomiędzy nowo utworzone województwa: warmińsko – mazurskie i podlaskie. Giżycko zostało włączone w granice województwa warmińsko-mazurskiego. W ten czas przywrócono samorząd miejski oraz urząd burmistrza miasta.

2. Święty Brunon z Kwerfurtu a Giżycko

Brunon to niemiecki misjonarz rodem z dworu kwerfuckiego. W roku 1009 wyruszył on śladami swego poprzednika, św. Wojciecha, do Prus z misją ewangelizacyjną. Podobnie, jak i Wojciecha, spotkała go męczeńska śmierć; tradycja lokalna podaje wzgórze Tafelberg (Wzgórze Świętego Brunona) jako miejsce śmierci. Umiejscowienie śmierci Brunona z Kwerfurtu właśnie w okolicach Giżycka to jedna

¹² Kronika Parafii p.w. „Świętego Brunona biskupa i męczennika w Giżycku,(dalej KPŚB) s. 24–27.

¹³ A. WOJCIECHOWICZ, *Wspomnienia, wspomnienia moje lata dziecięce w Wilnie*, Bydgoszcz 2001, s. 63.

¹⁴ Tamże.

¹⁵ Tamże, s. 27–28.

z najbardziej rozpowszechnionych teorii na temat jego męczeńskiej śmierci. Znalazła ona swoje odbicie w monografii Warmii i Mazur autorstwa Stanisława Achremczyka¹⁶. Najstarsze tradycje związane z postacią Świętego i jego związku z miastem nad brzegiem Jeziora Niegocin sięgają odległych wieków, tj. ok. X w.

Aktualnie opracowania naukowe, podają aż 3 hipotezy mówiące o śmierci Brunona z Kwerfurtu. Jedna z nich, spisana przez mnicha Wiperta (uczestnika wyprawy ewangelizacyjnej św. Brunona) mówi, iż Święty zatrzymał się w kraju księcia Nethimera nad wielkim i dalekim jeziorem i w jego obecności spalił posagi bożków czczonych przez tutejszy lud. Rozgniewany książę rozkazał wrzucić biskupa do ogniska, by spłonął. „Biskup tymczasem ubrany w szaty pontyfikalne umieścił swój tron wśród płomieni. Siedział na nim tak długo, dopóki jego kapelani nie odśpiewali siedmiu psalmów.”¹⁷ Książę Nethimer i jego poddani, widząc ten cud, natychmiast przyjęli chrzest. „Następnie opanowany przez szatana Książę tej krainy przybył konno do biskupa i bez jakiegokolwiek żalu zamęczył na śmierć biskupa i jego kapelanów. Rozkazałby obciąć biskupowi głowę, kapelanów powieszono...”¹⁸. Druga relacja o śmierci biskupa męczennika spisana została przez biskupa Magdeburgskiego – Thietmara. Według jego przekazu Święty zginął wraz ze swoimi towarzyszami w czasie wyprawy misyjnej na pograniczu Prus i Rusi nad wielką wodą.¹⁹ „W dwunastym roku swego zbożnego, pustelniczego żywota podążył do Prus i Bożym nasieniem starał się użyźnić tamtejsze jałowe pola, lecz wobec wciąż wyrastających ciemi nie przyszło mu łatwo uprawiać ten ugór. Kiedy 14 lutego głosił słowo Boże na granicy tego kraju i Rusi, sprzeciwili się temu tubylcy, a gdy on dalej nauczał ewangelii, schwytali go i za to, że tak kochał Chrystusa, który jest głową Kościoła, odcięli głowy zarówno jemu, jako jagnię łagodnemu, jak i jego osiemnastu towarzyszom. Ciała tylu męczenników leżały nie pochowane, aż dopiero Bolesław, dowiedziawszy się o tym,

¹⁶ S. ACHREMCZYK, *Historia Warmii i Mazur*, Olsztyn 1997, s. 19.

¹⁷ W. MARKOWKI, *Świętego Brunona życie i działalność* [w:] *Studia Etckie*, 9(2007), s. 413.

¹⁸ *Kronika Thietmara*, Wrocław– Warszawa 2002r., s. 359.

¹⁹ W. GUZEWICZ, *Śladami św. Brunona z Kwerfurtu*, Etłk 2008, s. 76.

wykupił je i w ten sposób przysporzył swemu domowi błogoślawieństwo na przyszłość. Stało się to za czasów najjaśniejszego króla Henryka, którego Bóg wszechmocny wyróżnił i – mam nadzieję – zbawił poprzez triumf tak wielkiego pasterza. Ojciec owego pasterza zachorował w jakiś czas potem i przywdziawszy strój zakonny, jak mi sam opowiadał, na polecenie swego syna, umarł w pokoju 19 października.”²⁰

Trzecia zaś relacja o śmierci Świętego pochodzi z Żywota św. Romualda, Piotra Damianiego. Damiani nie wymienia imienia władcy, do którego przybył Brunon, jednakże pisze, iż przybył on w ubogich szatach i boso, by głosić naukę. Jednak tenże władca uważał, że święty przyszedł tylko po to, by zbierać jałmużnę. Obiecał mu, zatem pieniądze w zamian za odstąpienie od tego zamiaru. Po chwili Brunon oddalił się do pomieszczenia, w którym mieszkałby wrócić w szatach biskupich. Wtedy władca pojął, że to nie ubóstwo sprowadziło misjonarza, lecz nieznamość prawdy. Zaproponował, więc Brunonowi próbę ognia. Dalszy opis jest już zgodny z Wipertem.

Tymczasem od początku XX wieku brak jakichkolwiek wzmianek na ten temat w źródłach czy literaturze. Z tego okresu znamy jedynie kilka prac poświęconych postaci Świętego Brunona autorstwa niemieckiego historyka Henricha Vogita – profesora z Halle. W pierwszej swojej pracy przedstawił bardzo ostrożnie, na podstawie źródeł, losy Brunona. Nie określił precyzyjnie miejsca męczeńskiej śmierci misjonarza, wspominając jedynie, iż był to obszar południowych Mazur²¹. Odmienne zdanie na temat ostatnich wydarzeń z życia świętego przedstawił w następnych publikacjach²². Zgodnie z nimi, misjonarz Brunon około roku 1008 wyruszył z okolic dzisiejszej Łomży w kierunku na Pisz i Giżycko²³. Henrich Vogit przyjął jednak błędną identyfikację etniczną poszczególnych plemion, bowiem w jego ujęciu Prusy – to Galindia, Litwa, Nadrowia, zaś Ruś

²⁰ *Kronika Thietmara...*, s. 359.

²¹ G. BIAŁUNSKI, *Legenda o śmierci św. Brunona w Giżycku*, w: *Święty Brunon, Patron lokalny czy symbol jedności Europy i powszechności Kościoła*, red. A. KOPICZKO, Olsztyn 2009, s. 319.

²² Tamże.

²³ E. TRINCKER, *Kronika gminy leckiej [giżyckiej]*, Giżycko 1997, s. 15–16.

to Sadowia; zetknięcie się tych trzech krajów znajdowało się gdzieś w okolicach dzisiejszego Giżycka. W niedługim czasie po pracach profesora z Halle ukazała się publikacja autorstwa giżyckiego duszpasterza Ernsta Trinckera (1912), wydana z okazji trzechsetlecia miasta. Autor powołał się na wszystkie teksty H. Vogita, pogłębiając je o kolejne hipotezy mające świadczyć, że misja Świętego Brunona została zakończona męczeńską śmiercią właśnie nad Niegocinem. Wysunął nawet dalej idące przypuszczenie, że oba jeziora położone nieopodal Niegocina: Popówka Mała i Wielka otrzymały swe nazwy od tego faktu²⁴.

Dzięki wymienionym publikacjom gród nad Niegocinem stał się jednym z najczęściej przywoływanym miejsc śmierci św. Brunona²⁵. Gorliwym propagatorem legendy o śmierci Brunona nad Niegocinem był – wzmiankowany już giżycki duchowny E. Trincker²⁶. Z jego to inicjatywy powstał pomysł upamiętnienia śmierci Brunona.

Siedemnastego listopada 1909 roku wybudowano w Giżycku kaplicę poświęconą Świętemu Brunonowi z Kwerfurtu. Została ona uroczystie konsekrowana przez dziekana reszelskiego ks. Pawła Rohmana. W okresie międzywojennym niewielka kapliczka, stała się zbyt ciasna dla coraz liczniejszych wiernych obrządku łacińskiego. W 1926 roku erygowano katolicką parafię, również pod wezwaniem pierwszego apostoła Prus – Świętego Brunona. Jej proboszczem został ks. Seweryn Quint. Nowy kościół powstał według planów architekta Martina Webera z Frakfurtu nad Menem. Kamień węgielny pod świątynię położono w sierpniu 1936 roku, zaś konsekracji dokonał biskup warmiński Maksymilian Keller. Kościół dostał podwójne wezwanie św. Brunona i Pamięci²⁷. Drugi człon wezwania świątyni upamiętniał żołnierzy poległych na froncie I wojny światowej. Dlatego też wystrój, jak i budowla kościoła, przeniknięta jest symboliką

²⁴ E. TRINCKER, *Chronik der Gemeinde Lötzen*, Lötzen 1912, s. 14–18, (cyt. wedle oryginału).

²⁵ Tamże, s. 19.

²⁶ ERNST TRINCKER – Ewangelicki duszpasterz miasta giżycko w latach 1903–1926. Pełnił jednocześnie funkcję superintendenta. Ur. 17 maja 1853 r w Sterławkach Wielkich. Absolwent Wydziału Teologii Uniwersytetu Królewskiego. Zmarł w roku 21 lutego 1932 roku w Królewcu. E. Trincker, *Kronika gminy...*, s. 7.

²⁷ St. – Bruno – Gedachtniskirche.

militarną. Pierwszą mszę w nowej świątyni odprawił ks. bp. Franz Justus Rakowski – biskup polowy Wehrmachtu²⁸.

3. Dzieje sanktuarium po 1945 roku

W styczniu 1945 roku pierwsze transporty kolejowe przywiozły do Białegostoku przesiedleńców z Wilna. Byli to ludzie przeważnie samotni, powiązani z konspiracją, działającą na tamtych terenach. Rząd polski wydał Wojewódzkiemu Urzędowi w Białymstoku natchmiastowe polecenia i pełnomocnictwa zezwalające na organizację polskiej administracji państwowej w Prusach Wschodnich, na ziemiach odzyskanych. Wojewoda białostocki od 5 lutego 1945 roku rozpoczął wysyłanie grup zorganizowanych i osób indywidualnych do Lotzen (Loczan) i Lyck (Ełku) w celu tworzenia tam zaczątków polskiej administracji państwowej. Białostocki Urząd Wojewódzki chwilowo objął patronat nad wschodnimi powiatami mazurskimi, zanim polski rząd wyznaczył i przysłał do Olsztyna Jakuba Prawina, swego pełnomocnika na cały okręg.

Dzieje katolicyzmu po roku 1945 rozpoczyna przyjazd pierwszego duszpasterza miasta ks. Stanisława Wojciecha Tyszki. Przybył on do miasta prawdopodobnie razem ze swoimi parafianami z Wilna. Ksiądz Tyszka poświęcił wszystkie kościoły i kaplice w mieście i okolicy. W kościele ewangelickim pod wezwaniem Chrystusa Króla, znajdującym się w centrum miasta, odbywały się pierwsze katolickie msze święte. Obecny kościół świętego Brunona działał wówczas pod wezwaniem Najświętszej Marii Panny i św. Brunona. Istotną zmianą w stosunku do okresu przedwojennego jest fakt, iż

²⁸ Ur. 8 czerwca 1873 roku w Olsztynie, zmarł 5 lutego 1950 roku w Monachium. Studiował teologię w Innsbrucku, Belgii i Szwajcarii. Święcenia kapłańskie otrzymał 9 stycznia 1889 r. w Brixen w Południowym Tyrolu (Austria). Po kilku latach został kapłanem diecezji Warmińskiej. W sierpniu 20 lutego 1938 roku mianowany został administratorem duszpasterstwa katolików w armii niemieckiej. Wówczas otrzymał tytuł Biskupa Polowego Sił Zbrojnych Wehrmachtu. Tytułarny biskup Hierocaesarea. Od roku 1940 r. stan jego zdrowia znacznie się pogorszył, uniemożliwiając wykonywanie posługi. 1 lutego 1945 roku przeszedł na emeryturę. H. Apold, *Feldbischof Franz Justus Rarkowski im Spiegel seiner Hirtenbriefe*, *Zeitschrift für Geschichte und Altertumskunde Ermlands* 39 (1978), 86–128.

Giżycko stało się miastem z olbrzymią przewagą ludności katolickiej²⁹ Pierwsze dokumenty, tworzone przez proboszcza, pochodzą z 8 lipca 1945 roku; informują, że od tej chwili rozpoczęło się na nowo w mieście regularne życie parafialne.

Warto w tym miejscu powołać się na pierwsze notatki ks. Tyszki w zeszycie ogłoszeń parafialnych. Są one podstawą do odtworzenia początków duszpasterstwa w Łuczanych (Giżycku). Z notatek wynika, że pierwsza Msza Święta w kościele została odprawiona 27 czerwca 1945 roku. W ogłoszeniach z tego dnia czytamy: „*Pierwsze odśpiewane w kościele Łuczzańskim (radosne!) »Boże coś Polskę przez tak liczne wieki otaczał blaskiem potęgi i chwały...«*” Następnie zapowiedź odprawiania codziennych Mszy Świętych w parafii, a także nabożeństw czerwcowych do końca miesiąca o godzinie 20:00. Kapłan poprosił o pomoc w przygotowaniu i przyozdobieniu świątyni³⁰. Początki były trudne, brakowało podstawowych materiałów choćby takich, jak papier. Z konieczności prowadzenia kancelarii parafialnej, ks. Tyszka posługiwał się – jeszcze przedwojenną – przerobioną pieczęcią. W czasach niemieckich okrągła pieczęć parafialna miała wkomponowany portret św. Brunona, jednak został usunięty, a na jego miejscu umieszczono krzyż. Protokoły przedślubne spisywane były na pozostałych kwestionariuszach w języku niemieckim. Zaraz po przyjeździe o Giżycka proboszcz ochrzcił troje dzieci oraz pobłogosławił dwa związki małżeńskie. W parafii odbył się również pierwszy pogrzeb „Stefana Maliszewskiego, lat 43, zmarłego na katar żołądka”³¹.

Ksiądz Tyszka przejął dla katolików wszystkie kościoły ewangelickie w powiecie giżyckim, wśród nich także kościół położony przy placu Grunwaldzkim (obecne ścisłe centrum miasta). Działanie to było uzasadnione faktem, że na terenie powiatu było niewielu pastorów³². Kościół niszczał, bez żadnej opieki, zaniedbany i opuszczony. Pozostali jeszcze w mieście ewangelicy zupełnie się nim nie interesowali. Wśród ludności katolickiej oraz niekatolickiej, głównie

²⁹ KPŚB s. 24

³⁰ Tamże, s. 28.

³¹ KPŚB, s. 25

³² KPŚB, s. 25.

wśród słabo uświadomionych religijnie, zaczęły działać wspólnoty religijne, głównie baptyści oraz metodyści. Ósmego lipca 1945 roku, został mianowany nowo wybrany Administrator Apostolski Diecezji Warmińskiej – ks. dr Teodor Benesch. W niedzielę 30 września 1945 roku, działalność duszpasterską rozpoczyna nowy proboszcz, ks. Franciszek Bryx. Wkrótce zostaje dokonana reforma administracyjna diecezji i następuje nowy podział na dekanaty. W Giżycku zostaje ustalona nowa siedziba dekanatu mazurskiego II, kościół p.w. św. Brunona siedzibą dekanatu, a proboszcz dziekanem. Pierwszym dziekanem został ks. Franciszek Bryx³³. Księgi metryczne zamykają 1945 rok następującymi liczbami: Chrztów 49, ślubów 64, pogrzebów 40³⁴. Z początkiem nowego roku, przeprowadzony został spis powszechny ludności, z którego wynika, iż w mieście mieszkało 4534 osób. W związku z dużą liczbą wiernych, Giżycko otrzymało kolejnego kapłana – ks. mgr Kazimierza Cyganka³⁵. Od lata 1946 roku, repatrianci z Wileńszczyzny stają się przeważającą grupą etniczną miasta, zatem i religią dominującą jest wiara katolicka.

Od momentu reorganizacji Diecezji Warmińskiej, dekanat mazurski II z siedzibą w Giżycku obejmuje następujące powiaty: Giżycko, Kętrzyn, Węgorzewo, Gołdap, Olecko, Ełk oraz Pisz³⁶. Sam powiat giżycki w tym okresie liczy 16600 osób, a co za tym idzie, dwóch kapłanów pracujących w parafii z całą pewnością nie wystarczało na obsłużenie tak wielkiej liczby ludności. Trzeciego stycznia Dziekan pisze do Administratora Apostolskiego prośbę o nowych kapłanów do pomocy. W liście czytamy: „Ośmielam się zwrócić jeszcze raz z gorącą i pokorną prośbą do Jego Ekscelencji i po prostu błagać Go o przydzielenie, względnie wypożyczenie kilku księży (...) uczę religii w dwóch gimnazjach, mimo, że trinuję w niedzielę ani w połowie nie obsługuję parafii należycie, jest to fizyczna niemożliwością”³⁷

³³ KPśB, s. 26.

³⁴ Tamże.

³⁵ Archiwum Diecezjalne w Ełku, Akta parafialne [nieuporządkowane] par. Świętego Brunona z Kwerfurtu T. I 1945–1988, s. 78, (dalej ADE).

³⁶ Tamże, s. 125.

³⁷ Tamże, s. 150.

Pierwszego października miejscowości: Ryn, Szymonka oraz Sterławki Wielkie duszpasterską pieczę obejmuje ks. Jan Ostrowski, od 10 maja Wydmyny otrzymują również duszpasterza, ks. Bolesława Winkla. W sierpniu 1947 Delegatura Okręgowego Urzędu Likwidacyjnego w Łuczanach protokolarnie przekazała Kościołowi rzymskokatolickiemu na czas nieokreślony szereg kościołów, m.in. kościół św. Brunona w Giżycku, kościoły w Miłkach, Szymonce, Sterławkach Wielkich i Rydzewie. Z początkiem roku 1948 parafia giżycka swymi granicami obejmuje następujące miejscowości: Giżycko, Pierkunowo, Aleksandrowo, Świdry, Pieczonki, Sulimy, Kozuchy, Siedliska, Grabowo – Upały, Ruda, Szczybały Giżyckie, Wronki, Miłki, Staświny, Wyszowate, Marcinowa Wola, Konopki, Rydzewo, Korzeniewo, Bogaczewo, Paprotki, Jagodne, Kleszczewo – najogólniej mówiąc, miejscowości położone w obrębie Jeziora Niegocin i pobliskich jezior połączonych z nim. Dekretem z dnia 30 października 1948 zmniejszono obszar dekanatu mazurskiego II o parafie leżące w granicach powiatów: gołdapskiego, oleckiego i ełckiego. Z nich to utworzono nowy dekanat – Ełcki³⁸. Ósmego stycznia 1949 roku, dekretem ks. bpa Teodora Benescha nowym proboszczem Giżycka został ks. Jan Wilusz, dotychczasowy administrator parafii Dźwierzuty. Wikary Kazimierz Cyganek został przeniesiony do parafii Ryn, zaś nowym został ks. Bogdan Lendziszewski³⁹. W roku 1957 parafia liczy ok. 15425 dusz. Z powodu ciasnoty w kościele, Eucharystie odprawia się co godzinę od 6:00 rano do 11:30, a następnie co godzinę do 18:00 oraz jedną mszę w kaplicy szpitalnej. W połowie lipca w parafii pomaga ks. Czesław Tymka, starszy kapłan, jego rola jest znacząca, bowiem przy tak wielkiej liczbie parafian, każda pomoc jest potrzebna. W dniach 10 – 13 lipca odbyła się pielgrzymka blisko 500 osób na Jasną Górę, którą poprowadził ks. Władysław Rudnicki. Pątnicy ufundowali chorągiew procesyjną z wizerunkiem Matki Bożej Siewnej oraz z drugiej strony świętego Brunona⁴⁰

³⁸ Tamże, s. 37.

³⁹ Tamże, s. 39.

⁴⁰ KPŚB, s. 64.

4. Utworzenie sanktuarium diecezjalnego

Bullą *Totus tuus Poloniae populus* Jana Pawła II z dnia 25 marca 1992 roku, została dokonana reorganizacja diecezji kościelnych w Polsce. Ojciec Święty, na mocy tego dokumentu, ustanowił nowe diecezje i metropolie, określając ich granice oraz przynależność metropolitalną. Wśród nich znalazła się nowopowstała Diecezja Ełcka, stolicą mianowano Ełk, zaś katedrą ustanowiony został kościół p.w. Świętego Wojciecha w Ełku. Nowa diecezja została wyłączona z dwóch wcześniej sąsiadujących ze sobą, Warmińskiej oraz Ełckiej. Z niewielkimi wyjątkami pokrywa się z byłym województwem suwalskim. Zgodnie z decyzją Papieża, w skład nowo powstałej diecezji weszło jedenaście dekanatów z dotychczasowej Diecezji Warmińskiej oraz pięć z Diecezji Łomżyńskiej⁴¹. Szczególną popularnością cieszyły się miejsca kultu takie jak: Sanktuarium w Studzienicznej, Krasnymborze, Rajgrodzie, Olecku oraz Giżycku, gdzie istniał od wieków kult św. Brunona⁴². Dnia 31 stycznia 1994 roku Biskup Ełcki dekretem N. 324/94 erygował Sanktuarium Diecezjalne przy kościele parafialnym Świętego Brunona Biskupa i Męczennika w Giżycku. W dekrete uzasadnił: „Biorąc pod uwagę szczególną pobożność, jaką liczni wierni nawiedzają kościół parafialny p.w. Św. Brunona Biskupa i Męczennika, którego krwią męczeńską – jak podaje tradycja historyczna – została zroszona w 1009 roku Ziemia Giżycka, po dokładnym rozeznaniu sprawy oraz zapoznaniu się z dziejami i formami kultu, na mocy przysługującej mi zwyczajnej władzy pasterskiej, a także stosownie do wymogów Kodeksu Prawa Kanonicznego, niniejszym dekretem kościół parafialny p.w. św. Brunona Biskupa i Męczennika w Giżycku podnoszę do godności i uroczyscie ogłaszam SANKTUARIUM DIECEZJALNYM”⁴³. Ksiądz Proboszcz dr Zdzisław Mazur w uzasadnieniu z prośbą o ustanowienie kościoła sanktuarium pisał: „Prośbę swą motywu-

⁴¹ W. Ziemia, *Struktura diecezji ełckiej w chwili jej powstania*, w: *Przeszłość natchnieniem dla terażniejszości*, Ełk 1996, s. 5–13.

⁴² Tamże, s. 14.

⁴³ ADE, par. Świętego Brunona z Kwerfurtu T. II 1988–1999, s. 80.

ję wielkością i zasługami patrona – pierwszego misjonarza tych ziem, oraz faktem, iż, obok Matki Kościoła, święty Brunon patronuje Diecezji Ełckiej. Kult św. Brunona, pomijając tradycję, jest głęboko zakorzeniony wśród miejscowej ludności katolickiej, jak i protestantów – metalowy krzyż w miejscu domniemanej śmierci Brunona, oraz wspólne procesje w dniu odpustu parafialnego⁴⁴”

Początków regularnego kultu w Świętego Brunona w Giżycku, należy dopatrywać się z chwilą wybudowania w 1909 roku, w północnej części miasta, kaplicy pod wezwaniem Świętego. W świetle aktualnych badań budowa kaplicy związana była z obchodami 900–lecia męczeńskiej śmierci Brunona w Diecezji Warmińskiej oraz gorliwą działalnością Związku św. Wojciecha i Brunona. W związku z dużą liczbą wiernych, kaplica stała się zbyt mała. W roku 1936 erygowano kościół parafialny pod tym samym wezwaniem. W kościele znajduje się obraz z wizerunkiem Świętego; to właśnie wokół niego, a także na wzgórzu Tafelberg – obecnie wzgórze św. Brunona – koncentruje się kult. Tradycja głosi, iż Święty Biskup zginął wraz z 18 swoimi towarzyszami gdzieś w pobliskiej okolicy. Protestanci w 900 lecie śmierci Brunona ustawili na miejscu domniemanej śmierci Męczennika pomnik – metalowy krzyż wzorowany na krzyżu upamiętniającym śmierć św. Wojciecha w Tenkitach. Krzyż aktualnie stanowi jeden z najpiękniejszych pomników poświęconych temu Świętemu, a zarazem kamień miłowy w stosunkach z Kościołem ewangelickim. Wokół niego, corocznie w dniu liturgicznego wspomnienia Świętego Brunona – Biskupa i Męczennika (12 lica), sprawowana jest uroczysta Eucharystia, poprzedzona procesją z kościoła św. Brunona przez całe miasto, w której idą katolicki biskup i ewangelicki pastor.

⁴⁴ W. ZIEMBA, *Struktura diecezji...*, s. 9.

5. Miejsca kultu

5.1. Kościół

Giżycko posiadało pierwszy kościół parafialny już w drugiej połowie XV wieku. Z początkiem XVI wieku tutejsza parafia należała do dekanatu reszelskiego, którego siedziba oddalona była o ok. 70 km od Giżycka⁴⁵. Czas Reformacji, przyniósł gwałtowne zmiany w strukturze wyznaniowej miasta. Od tego okresu luteranizm niepodzielnie zapanował nad okolicznymi terenami. Sytuacja zmieniła się dopiero w drugiej połowie XIX wieku, gdy kapelan wojskowy odprawiał 4–5 razy w roku Eucharystię dla żołnierzy tutejszego garnizonu wojskowego⁴⁶. W roku 1905 tutejsza ludność katolicka zakupiła parcelę ziemi o powierzchni 1,69 ha, na której wybudowano kaplicę, wraz mieszkaniem dla proboszcza. Przy tym liczone na pomoc finansową katolików spoza Giżycka i Związku św. Bonifacego. Dwa lata później stwierdzono, że do sakramentów przed Wielkanocą przystąpiło 48 osób z miasta, a z okolicy 78. Było też 250 katolickich żołnierzy, zaś w całym powiecie zliczono 400 komunikujących na Święta Wielkanocne. Zatem budowa kaplicy stała się koniecznością. Do prac przystąpiono w 1909 roku i już 10 listopada miało miejsce jej poświęcenie. Uroczystości tej przewodniczył Paul Romahn z Reszla. W kaplicy umieszczono obraz z wizerunkiem świętego Brunona nawiązujący do jego męczeńskiej śmierci⁴⁷

Pierwszym proboszczem katolickiej parafii w Lecu został Franciszek Rarkowski – późniejszy biskup polowy Wehrmachtu⁴⁸. Pierwsza Wojna Światowa przyniosła wielkie zmiany, znaczna część katolików emigrowała na wschód. Ludność, która pozostała na tych tere-

⁴⁵ Tamże, s. 37.

⁴⁶ Tamże, s. 37–38.

⁴⁷ M. JASIŃSKI, *O początkach kultu Świętego Brunona z Kwerfurtu w Giżycku*, Głos Serca 5/2009, s.10.

⁴⁸ Proboszczami kolejno byli: ks. FRANCISZEK RARKOWSKI (1910–1914); ks. JÓZEF SCHINDEL (1914–1916); ks. EDWARD BERGER (1916–1925); BERNARD GISCHAROWSKI (1925–1939), W. BARCZEWSKI, *Nowe kościoły...*, s. 90.

nach, była głównie wyznania ewangelicko-augsburskiego. Dopiero po wojnie ożywiło się życie religijne katolickiej ludności miasta.

Dotychczasowa kaplica stała się zbyt mała z uwagi na coraz większą liczbę katolików w mieście, dlatego też rozpoczęto działania w kierunku budowy kościoła mogącego pomieścić wszystkich wiernych. Na północnym skraju miasta przy skrzyżowaniu ulic Kościelnej (obecnie Pionierskiej) i Kościuszki, na 1 ha gruntu założono plac budowy. Nadzór budowlany sprawował inżynier-architekt Marcin Weber z Frankfurtu nad Menem. Dwudziestego trzeciego sierpnia 1936 roku poświęcony został kamień węgielny pod budowę świątyni.

Dnia 26 czerwca 1938 roku nowo zbudowany kościół został konsekrowany przez ks. biskupa Maksymiliana Kellera⁴⁹, ordynariusza warmińskiego. Dla podkreślenia prawdy o Eucharystii, na olbrzymiej kotarze za ołtarzem, umieszczono symbol w postaci Baranka otoczonego gwiazdami. Patron kościoła – św. Brunon z Kwerfurtu – uczczony został przez zawieszenie na ścianie od strony zakrystii dużego obrazu z wizerunkiem świętego bohatera wiary. Na dużej płaszczyźnie ściany szczytowej umieszczono płaskorzeźbę wykonaną nowoczesną techniką (*sgraffito*⁵⁰), przedstawiającą trzy postacie: św. Brunona z krzyżem, obok niego rycerza krzyżackiego w płaszczu i niemieckiego żołnierza z karabinem w ręku. Płaskorzeźbę tę, której treść wydaje się wynikać wprost z hitlerowskiego ducha militarystyki, po wojnie, na życzenie parafian, zatynkowano a ścianę ozdobiono prostym drewnianym krzyżem. Szczyt frontonu zdobią

⁴⁹ Z. MAZUR, *Święty Brunon...*, s.34.

⁵⁰ Technika dekoracyjna malarstwa ściennego, polegająca na nakładaniu kolejnych, kolorowych warstw tynku lub kolorowych glin i na zeszkrobaniu fragmentów warstw wierzchnich. Poprzez odsłanianie warstw wcześniej nałożonych powstaje dwu- lub wielobarwny wzór. Technika *sgraffito* znana była w starożytności, a szczególnie popularna w okresie renesansu przy dekorowaniu fasad obiektów włoskiej architektury. *Sgraffito* bywa też stosowane współcześnie; trwałość wszelkich rozwiązań *sgraffito*-wych stale się obniża z powodu wzrostu ilości związków węgla w atmosferze, które wraz z wodą opadową tworzą cząstki kwasu węglowego. Niszczy on powierzchnię tynków, a tym samym *sgraffito*; przeciwdziała się temu stosując dodatkowe warstwy ochronne – krzemianowe lub woskowe. W. SZOLGINIA: *Architektura*. Warszawa 1992, s. 146.

litery SB, będące monogramem patrona kościoła; są one wykonane z metalu.

5.2. *Obraz z wizerunkiem Świętego Brunona*

Twórcą obrazu św. Brunona z giżyckiego sanktuarium jest Julian Wałdowski, absolwent Akademii Sztuk Pięknych w Monachium, uczeń Andreasa Müllera. Historia przybycia obrazu św. Brunona do Giżycka owiana jest tajemnicą. Jedną z przyczyn takiego stanu rzeczy jest brak jakichkolwiek dokumentów na ten temat. Stwierdzić można jedynie to, iż zaraz po tym, jak płótno znalazło się w Giżycku (Lecu), zostało umieszczone na prawej ścianie w kaplicy św. Brunona. Po wybudowaniu kościoła św. Brunona w 1937 r. obraz został przeniesiony do nowej świątyni. Znajduje się tam do dnia dzisiejszego. Niewyjaśnioną kwestią jest m.in. to, w jaki sposób i dzięki komu płótno z wizerunkiem świętego zostało sprowadzone z Wrocławia, kto jest jego fundatorem i w jakich okolicznościach znalazło się w Giżycku.

Obraz św. Brunona w giżyckim sanktuarium zawieszony jest po prawej stronie ściany ołtarzowej, na wysokości ok. 2 metrów. Samo płótno ma wymiary 300 cm x 150 cm, wykonano go techniką olejną⁵¹. Obecnie obramowane jest złotą ramą – co sprawia, że odcina się na tle białej ściany i jest widoczne z każdego miejsca w kościele⁵². W lewym dolnym rogu widnieje podpis autora – Julian Wałdowski oraz data powstania płótna – 1911 r. Na pierwszym planie obrazu znajduje się święty ubrany w szaty pontyfikalne. W prawej dłoni trzyma drewniany krzyż w kolorze brązowym, który symbolizuje chrystianizacyjną misję na nowych terenach, w lewej księgę Pisma Świętego oraz palmę męczeństwa i pastorał – insygnia władzy biskupiej (krzywizny w bardzo ozdobnej formie liściastej). Brunon otwartą księgę Pisma Świętego trzyma w pozycji do czytania. Ten gest wskazuje na moment głoszenia Słowa Bożego. Święty ubrany jest w białą, długą albę, na którą zarzucony jest ornat koloru czerwonego. Na ornacie znajduje się haft w kształcie krzyża. Na przecięciu

⁵¹ Z. MAZUR, *Sanktuarium św. Brunona w Giżycku*, Giżycko 1993, s. 12.

⁵² M. JASIŃSKI, *Obraz św. Brunona*, „Głos serca”, 10(2009), nr 6(50), s. 12.

ramion krzyża widnieje wpisany w prostokąt wizerunek Matki Boskiej z Dzieciątkiem. Obraz ów nosi cechy siedemnastowiecznych przedstawień Madonny w typie *Salus Populi Romani*. Taki typ ornamentów przyjął się dla wizerunków św. Wojciecha, popularnych w Polsce. Spod ornatu widać wystającą czerwoną stulę – symbol kapłaństwa. Wokół głowy Brunona widzimy bijący blask a w jego tle napis „*Sancto Bruno*” Młodzieńcza twarz biskupa, w typie germańskim, ma obfity zarost charakterystyczny dla zakonników, spogląda przed siebie skupionym surowym wzrokiem. Owo *stile severo* jest typowe dla wielu przedstawień postaci świętych męczenników, oprócz tego nadaje powagi całemu wyobrażeniu świętego z Kwerfurtu⁵³. Święty ma na głowie czerwoną mitrę, ozdobioną kolorowymi kamieniami. Jest to mitra rodzaju *pretiosa*, zwana mitrą drogocenną. Kształt mitry wystylizowany został na wczesnogotycki. W prawej dłoni Brunona dostrzec możemy manipularz, który pełni głównie funkcję ozdobną. W głębi obrazu widać jezioro oraz las. Brzeg jeziora ukazany jest z „żabiej” perspektywy, co pozwoliło na objęcie postaci chmurnym niebem, spływającym ciepłym światłem ku tafli jeziora. Ten celowy zabieg dodał majestatu oraz dramatyzmu całości wizerunku. Brunon stoi na brzegu jeziora, a u jego stóp leżą dwie włócznie symbolizujące męczeństwo. Nawiązują one do legendy o Jego śmierci – ponieśnionej z rąk pogan zamieszkujących te tereny. Tło obrazu jest stonowane, złamane barwy powodują, iż odbiorca ma wrażenie, że scena ta ma miejsce albo wczesnym rankiem lub o zmierzchu. Uniesiona prawa ręka świętego, w której trzyma krzyż, powoduje, że odbiorca może poczuć się jak „poganin” chrystianizowany właśnie przez niego. Krzyż jest w kształcie i wielkości znanej z praktyki misjonarzy ludowych, głoszących rekolekcje czy misje parafialne. Gest błogosławieństwa krzyżem na zakończenie rekolekcji był powszechną praktyką w XX wieku, właśnie wtedy, gdy obraz powstał⁵⁴. Jest to gest błogosławieństwa misyjnego, wymowny i czytelny dla wierzących kontemplujących ten wizerunek.

⁵³ G. WAŚOWSKI, *Ikonografia świętego Brunona z Kwerfurtu – wizerunek biskupa misyjnego epoki romańskiej* [w:] Święty Brunon, patron lokalny czy symbol jedności Europy i powszechności Kościoła, red. A. KOPICZKO, Olsztyn 2009, s. 221.

⁵⁴ Tamże, s. 221.

Brak jakichkolwiek wiarygodnych źródeł uniemożliwia ustalenie okoliczności pojawienia się płótna w Giżycku. Nie wiadomo też z czyjej inicjatywy płótno przywędrowało do miasta. Jedynym zachowanym źródłem, dzięki któremu stwierdzić możemy obecność obrazu w Giżycku, przed rokiem 1939 (moment wybudowania kościoła parafialnego), jest stara pamiątkowa fotografia, która umożliwia zlokalizowanie miejsca, w którym znajdowało się wówczas dzieło. Obecnie fotografia znajduje się w prywatnych zbiorach Zbigniewa Miksy z Giżycka. Dzięki sprowadzeniu obrazu do kaplicy upowszechnił się kult owego Świętego, na terenach obecnego Giżycka, a także legenda o Jego męczeńskiej śmierci na tych terenach. Obraz świętego Brunona to jedno z najmniej znanych dzieł sztuki sakralnej na naszych terenach. Od wielu lat cieszy się wielkim zainteresowaniem historyków, których prowokuje jego niejednoznaczna i niewyjaśniona historia. Jednak spory historyków nie są w tym wszystkim najważniejsze. Liczy się to, że wizerunek Świętego fascynuje rzesze ludzi i przyciąga wiernych, chcących pochylić czoła przed wielkim i tajemniczym męczennikiem.

5.3. *Wzgórze Świętego Brunona*

Od najdawniejszych czasów wzgórze, znajdujące się nad zachodnim brzegiem jeziora Niegocin na Wyspie Giżyckiej, było miejscem kultu plemion pogańskich zamieszkujących te tereny przed przybyciem Zakonu Krzyżackiego. Tak zwana Wyspa Giżycka to miejscu wydzielone między jeziorami Kisajno, Niegocin oraz Tajty, a także kanałami: Łuczańskim, Niegocińskim i Piękna Góra. Leży ona w całości w granicach administracyjnych Giżycka.⁵⁵ Podczas budowy sieci kanałów okalających całe Mazury, w roku 1854–1857 teren wyspy całkowicie został ograniczony z każdej strony, a przez to odcięty ostatecznie od stałego lądu. Tym sposobem, przesmyk ów stał się wyspą, na którą można było się dostać jedynie mostami lub drogą wodną. Wyspa, po dzień dzisiejszy, jest strategicznym miej-

⁵⁵ Tamże.

scem o czym świadczą dwie jednostki wojskowe rozlokowane na jej terenie. Najprawdopodobniej wzgórze stanowi wytwór naturalny, jednak kilkakrotnie było przebudowywane.

Wiek XX to rozwój legendy o męczeńskiej śmierci św. Brunona w okolicach Giżycka. Twórcą legendy okazał się niemiecki historyk H.G Voigt, zaś jej miejscowy pastor, wzmiankowany już kilkakrotnie Ernst Trincker. Z kroniki parafialnej pisanej wówczas wynika, iż pomysł upamiętnienia rzekomej śmierci Świętego Brunona w okolicach Giżycka narodził się na początku 1009r⁵⁶. Początkowo misje Brunona i jego śmierć upamiętnić miała tablica pamiątkowa, usytuowana w niedalekiej odległości od kościoła⁵⁷. Niemniej jednak na spotkaniu Rady Parafialnej parafii ewangelickiej, 16 marca 1909 r., zdecydowało o zmianie dotychczasowych planów upamiętnienia wydarzenia. To właśnie wówczas powstał projekt wybudowania monumentalnego stalowego krzyża jako dowodu wdzięczności dla postaci Brunona z Kwerfurtu⁵⁸. Koszty wynikające z projektu miała pokryć kolekta kościelna, o ile wyraziłby na nią zgodę miejscowy konsystorz. Kolejne spotkanie Rady Parafialnej odbyło się 12 maja, wówczas postanowiono, iż pomnik – krzyż powinien być wzorowany na krzyżu św. Wojciecha znajdującym się w Tenkitach⁵⁹. Projekt krzyża sporządził radca budowlany Puppel. Oba krzyże podobne są we wszystkich detalach. Posiadają ten sam kształt i te same ozdoby winnej latorośli⁶⁰. O ile postanowione zostało już, w jaki sposób to szczególne wydarzenie zostanie uczczone, o tyle jeszcze nie wiadomo, w jakim miejscu ustawić pomnik – krzyż. Wiosną tegoż roku, pastor miasta E. Trinker rozpoczął rozmowy z władzami wojskowymi o udostępnienie wzgórza Tafellberg, jako miejsca, w którym planował upamiętnić pierwszego misjonarza tych ziem. Do czasów dzisiejszych nie wiadomo, czemu duszpasterz wybrał właśnie wzgórze, oddalone od centrum miasta, nad jeziorem Niegocin.

⁵⁶ Archiwum Mazurskie w Giżycku, Protokoll – Buch des Gemeinde – Kirchenrats Lötzen vom November 1906, s. 68 (fotokopie w posiadaniu autora).

⁵⁷ Tamże s. 68.

⁵⁸ Tamże, s. 70.

⁵⁹ Tamże, s. 78.

⁶⁰ Z. MAZUR, *Stulecie krzyża św. Brunona*, w: *Martyria* 11(234), s. 10.

Kolejne zebranie Rady Parafialnej odbyło się 22 czerwca; wówczas podjęto ponownie temat wykonania krzyża. Postanowiono skierować zapytanie do firmy znajdującej się w Królewcu, która to w 1834 roku wykonała krzyż poświęcony św. Wojciechowi w Tenkitach. Pytano wówczas również, czy istnieje model krzyża wojciechowego, by mógł posłużyć, jako model i wzór a także, jaka byłaby jego cena⁶¹. Po ustaleniu wszystkich szczegółów dotyczących budowy, miejsca oraz kosztów rada parafialna przez pastora Ernsta Trinkera zwróciła się do Ministerstwa Wojny o pozwolenie na budowę. Wówczas to przesłano do urzędu szkic oraz dokładny opis krzyża. Budową miał zajmować się radca budowlany Schultz. W listopadzie podjęto decyzję, iż przedsięwzięcie zostanie sfinansowane przez Kościół ewangelicki bez udziału Kościoła katolickiego. W styczniu 1910 roku, projekt krzyża został przesłany do komendantury Twierdzy Boyen, celem zaopiniowania projektu, który miał zostać zrealizowany na terenie bezpośrednio podlegającym twierdzy. Ostatni protokół dotyczący projektu i uroczystości upamiętnienia pochodzi ze stycznia roku 1910, mowa w nim o ustaleniu daty uroczystości na 30 października.

Uroczystościom nadano niezwykle podniosły patriotyczno-religijny charakter. W tej podniosłej chwili uczestniczyło wielu znakomitych gości. Skala uroczystości również była niemała, zaproszono władze kwerfurckie – zarówno świeckie, jak i kościelne a także, już wspomnianego, profesora Vogita z Halle. Przebieg uroczystości relacjonuje sam E. Trinker w swojej kronice. „Kilka tygodni później nasze miasto znów obchodziło niezwykle święto. W niedzielę, 30 października, na wzgórzu Tafelberg⁶²uroczyście odsłonięto pomnik ku czci Brunona z Kwerfurtu. O godzinie trzeciej po południu wśród bicia dzwonów i dęcia w trąby wyruszył uroczysty pochód władz, gości, stowarzyszeń i szkół, w towarzystwie ponad tysięcznego tłumu (...) na miejsce, gdzie ustawiono pomnik. (...) kronikarz wygłosił mowę okolicznościową oraz poświęcił krzyż, kopię krzyża św. Wojciecha z Tenkitten. (...) Po słowach innych duchownych

⁶¹ Tamże, s. 82.

⁶² Polska nazwa wzgórza: Wzgórze Świętego Brunona.

i odśpiewaniu ICH BETE AN MACHT DER LIEBE uroczystość zakończyła wspólna modlitwa – Ojciec Nasz – na krzyżu umieszczono napis: „Dzielnemu niemieckiemu misjonarzowi, który jako pionier na Mazurach zginął wraz z 18 towarzyszami 9 marca 1009 roku za Chrystusa i jego królestwo, śmiercią męczeńską, szlachetnemu Brunonowi z Kwerfurtu ku uczczenia pamięci. Kościół ewangelicki Leca 1910”^{63 64}.

Krzyż-pomnik jest ażurową konstrukcją metalową. Zawiera przestrzenie z ostro zarysowanym łukiem, wzbogaconym motywem rybiego pęcherza. To niezwykle popularne rozwiązanie u schyłku wieków średnich. Naśladowanie neogotyku, sugerują kształty trzech gotyckich okien, pustych przestrzeni ramion krzyża, rozłożonych prostopadłe do centralnego punktu przecinania się belki pionowej i poziomej, którym jest niewielki kwadrat. W średniowieczu stosowany, jako symbol człowieka. Jego puste wnętrze spaja całość monumentalnej konstrukcji. Od podstawy, ku skrzyżowaniu ramion w najdłuższej części belki pionowej, w przestrzeń wewnętrzną wpisana jest wić winnego krzewu – z całą pewnością w zamyśle twórcy – symbol ewangeliczny⁶⁵.

W roku 1994 na prośbę licznych turystów, którzy nie wiedzieli, z czym ten krzyż stojący na wzgórzu skojarzyć, z inicjatywy parafii ewangelicko–augsburskiej i parafii św. Brunona na pustym miejscu po tablicach umieszczono nową, na której umieszczono napis: *Ku pamięci św. Brunona z Kwerfurtu (974 – 1009), pierwszego misjonarza tych ziem. Krzyż ten postawiono w 1910 roku. W Chrystusie*

⁶³ E. Trinker, *Kronika gminy...*, s. 158.

⁶⁴ Informacje o tym fakcie zamieszczono również w „Ermalandsche Zeitung”, pisząc m.in., że 30 października 1910 roku, po południu, na wzgórzu Tafelberg, w obecności kilku tysięcy ludzi odbyło się uroczyste poświęcenie krzyża św. Brunona, który ufundowała wspólnota ewangelicka z Giżycka. Dodano również, że ofiarna i wdzięczna Warmia, duchowieństwo i wierni, z okazji 900-lecia śmierci wielkiego apostoła Prus, wybudowali katolikom z Giżycka kaplicę i w ten sposób zaradzili ich rzeczywistej potrzebie. Zaapelowano, by znaleźli się dobrodziejcy, którzy pomogą wyposażyć kaplicę i spłacić zaciągnięte długi. O dziwo na temat tych obchodów nie wspomina Gazeta Olsztyńska. Por. „Ermlandische Zeitung” 3 listopada 1910 r.; informację tą podpisał ks. F. RARKOWSKI, zob. A. KOPICZKO, *Obchody 900-lecia* ..., s. 384.

⁶⁵ G. WĄSOWSKI, *Ikonografia świętego ...*, s. 223.

nasza radość i nadzieja W niedługim czasie po konsultacji ks. dra Zdzisława Mazura z proboszczem parafii ewangelickiej ks. Januszem Jaguckim napis zmieniono na: *Św. Brunonowi z Kwerfurtu. Pierwszemu misjonarzowi tych ziem, który tutaj poniósł męczeńską śmierć 9 marca 1009 roku. Krzyż ten wzniesiono w roku 1909.* Sporządzono go po polsku oraz niemiecku. Tablice ufundowało Stowarzyszenie Kulturalno-Społeczne byłych mieszkańców Giżycka obecnie zamieszkujących w Niemczech. W roku 2008 i 2009 wzgórze przeszło gruntowny remont i modernizację z racji zbliżającego się milenium męczeńskiej śmierci Świętego Brunona z Kwerfurtu. Wówczas to poszerzono i dosypano ziemię, by powiększyć plac, na którym ustawiony jest krzyż. Wybrukowano drogę łączącą miasto ze wzgórzem, oświetlono i wybudowano ścieżki rowerowe. Od roku 2009 ulica ta nosi nazwę Świętego Brunona. Samo wzgórze wybrukowano w całości, ustawiono ławki i doświetlono. Odnowiono Krzyż i pomalowano. Wzdłuż ulicy Św. Brunona umieszczono stacje Drogi Krzyżowej.

6. Wymiar społeczny kultu świętego Brunona

1.1. Ustanowienie św. Brunona patronem miasta

Na początku XX wieku ewangelicka społeczność miasta upamiętniła męczeńską śmierć Misjonarza i jego towarzyszy na wzgórzu nad jeziorem Niegocin stawiając krzyż. Od tej pory św. Brunon był stale obecny w życiu miasta, oddziałując duchowo na jego mieszkańców. Jest patronem Giżycka – niegdyś niemieckiego Lötzen – patronem katolików i ewangelików oraz innych giżyckich chrześcijan, których skłania do corocznych modlitw o chrześcijańską jedność. Giżycko od roku 1999 jest miastem partnerskim niemieckiego Kwerfurtu, z którego pochodził św. Brunon. Miasto stale utrzymuje więzi z partnerem, zaś partnerstwo rozwijane jest właśnie w duchu Św. Brunona. Historia życia i działalności ewangelizacyjnej łączy bowiem nie tylko dwa miasta: Giżycko i Kwerfurt, ale również dwie społeczności Polaków i Niemców⁶⁶. Dnia 22 października 1999 roku uchwałą

⁶⁶ J. PIOTROWSKA, *Św. Brunon – patron Giżycka*, w: *Martyria* 6(217)/2009, s. 16.

Rady Miasta Giżycka, św. Brunon z Kwerfurtu stał się oficjalnym patronem miasta. W uzasadnieniu napisano: „Mając na uwadze powszechny na terenie Giżycka kult świętego Brunona z Kwerfurtu, którego postać ekumeniczna stanowi wspólny fundament spotkań modlitewnych ludzi różnych wyznań, przyjmuje się świętego Brunona z Kwerfurtu za patrona miasta Giżycka”⁶⁷.

1.2. Stanowisko Rady Powiatu w związku z obchodami milenium męczeńskiej śmierci świętego Brunona z Kwerfurtu.

W poniedziałek 16 marca 2009 r w ramach obchodów Millenium Męczeńskiej Śmierci Św. Brunona odbyła się połączona uroczysta sesja Rady Miejskiej w Giżycku oraz Rady Powiatu Giżyckiego z udziałem ks. bpa. Romualda Kamińskiego, ks. Kazimierza Grybosia, burmistrz Giżycka Jolanty Piotrowskiej, starosty giżyckiego Wacława Strażewicza, radnego województwa Mirosława Nowakowskiego oraz naczelników giżyckiego magistratu. Miejscowi radni przez aklamację zaakceptowali uchwałę – stanowisko w sprawie obchodów Millenium św. Brunona w Giżycku. Podczas sesji odbył się odczyt dra Roberta Kempy o dziejach św. Brunona. Uroczystej sesji towarzyszyła wystawa prac giżyckich uczniów pt. „Portret św. Brunona w wyobraźni dziecka” przygotowana przez Szkołę Podstawową nr 6. Tego dnia w Giżyckim Centrum Kultury zaprezentowany został również montaż słowno-muzyczny „Śladami św. Brunona” w wykonaniu dzieci ze Szkoły Podstawowej nr 4⁶⁸. W uchwale czytamy, iż „Rada Powiatu w Giżycku, mając na względzie pamięć o wybitnym Misjonarzu, który głęboko zapisał się w pamięci narodów Europy Środkowej i zginął męczeńską śmiercią, uroczyste przystępują do obchodów millenium śmierci Św. Brunona z Kwerfurtu – patrona miasta. Organizacja uroczystości milenijnych w 2009 roku w Giżycku stanowiła wyrazem naszego najwyższego szacunku dla tak wybitnej postaci i pragnienia, aby dziedzictwo także po tysiącleciu,

⁶⁷ Uchwała nr XV/94/99 Rady Miejskiej w Giżycku, z dnia 22 Października 1999 roku, w sprawie przyjęcia patrona miasta., Fotokopia w posiadaniu autora.

⁶⁸ Protokół nr XXIX/2/09 z sesji V kadencji Rady Miejskiej w Giżycku z dnia 16 marca 2009 roku., Fotokopia w posiadaniu autora.

wydało obfity plon w życiu obecnych mieszkańców grodu nad Niegocinem, Powiatu Giżyckiego, jak również obywateli naszej Ojczyzny i jednoczącej się Europy”⁶⁹

6. Wymiar religijny

6.6. *Rozpoczęcie Lata z Chrystusem na Mazurach.*

Lato z Chrystusem na Mazurach jest akcją lokalnego Kościoła ełckiego, skierowaną głównie do młodzieży oraz turystów przebywających w okolicy. Jej pomysł narodził się w 2009 roku, podczas uroczystości milenijnych w Giżycku. Uroczystości trwają każdorazowo 2 dni i jest to szereg połączonych ze sobą imprez kulturalno-sportowych, które wieńczy wspólna Eucharystia.

Uroczystości każdorazowo zaczynają się procesją przez miasto i uroczystą Eucharystią na wzgórzu. Uczestniczą w niej nie tylko wierni z całego miasta, lecz także turyści przebywający podczas letniego wypoczynku na Mazurach. Zapraszani są również goście z zagranicy. Ideą przewodnią uroczystości jest to, by nigdy nie zapomnieć o swoich przekonaniach religijnych, by Jezus zawsze był obecny w naszym życiu. Biskup Jerzy Mazur często podkreśla, iż, tak jak Apostołowie gromadzili się w wieczerniku, by modlić się i uwielbiać Boga, tak i my gromadzimy się podczas naszego letniego wypoczynku, by wielbić i uwielbiać, już nie jak pierwsi chrześcijanie w ukryciu, lecz publicznie

6.7 *Nabożeństwa Drogi Krzyżowej*

W ramach przygotowań do obchodów Jubileuszu 1000–lecia męczeńskiej śmierci św. Brunona w Giżycku zostały wzniesione i poświęcone stacje Drogi Krzyżowej od kościoła pw. Ducha Świętego Pocieszyciela do Krzyża św. Brunona nad Jeziorem Niegocin⁷⁰.

⁶⁹ Stanowisko Rady Powiatu i Rady Miejskiej w Giżycku w sprawie obchodów Milenium Śmierci Świętego Brunona z Kwerfurtu podjęte na połączonej sesji obu Rad w dniu 16 marca 2009 roku., Fotokopia w posiadaniu autora.

⁷⁰ Z. MAZUR, *Przed Millenium męczeńskiej śmierci św. Brunona z Kwerfurtu*, [w:] *Martyria 7–8(170–171)*, s. 14–15.

W każdy drugi piątek miesiąca od maja do października po Mszy Świętej o godzinie 19:00, a od listopada do kwietnia po Mszy Świętej o godzinie 18:00, z Parafii pw. Ducha Świętego Pocieszyciela, wyruszają wierni wszystkich giżyckich parafii, by uczestniczyć w Nabożeństwie Drogi Krzyżowej w intencji ludzi, którzy zeszli z drogi świętości, odrzucili świętą Ewangelię i Chrystusa, którzy żyją w związkach niesakramentalnych i ulegli różnego rodzaju nałogom. Nabożeństwo również można odprawić indywidualnie, bądź w zorganizowanej grupie w dowolnym czasie. Nabożeństwo to na stałe wpisuje się w tradycję miasta. Warto zaznaczyć, iż w okresie wakacyjnym wielu turystów spacerujących w okolicy wzgórza św. Brunona z chęcią włącza się w nabożeństwo, rozważając Mękę Pańską.

7. Wymiar ekumeniczny

Jednym z zasadniczych zamierzeń II Soboru Watykańskiego było wzmoczenie wysiłków do przywrócenia jedności wśród wszystkich chrześcijan. Chrystus Pan założył jeden jedyny Kościół, a mimo to wiele jest chrześcijańskich wspólnot, które wobec ludzi podają się za jedynych spadkobierców Jezusa Chrystusa. Wszyscy wyznają, że są uczniami Pana, a przecież mają rozbieżne przekonania i podążają różnymi drogami, jak gdyby sam Chrystus był rozdzielony. Ten brak jedności jawnie sprzeciwia się woli Chrystusa, jest zgorszeniem dla świata, a przy tym szkodzi najświętszej sprawie przepowiadania Ewangelii wszelkiemu stworzeniu⁷¹.

7.1. Tydzień modlitw o Jedność Chrześcijan (18–28 stycznia)

Jest to okres modlitw zapoczątkowanych przez duchownych anglikańskich: Spencera Joansa oraz Thomasa Wattsona w 1908 r.. Ideę tej modlitwy przyjęli katolicy, jednak początkowo nie modlono się razem z wiernymi innych wyznań. Katolicy organizowali ten tydzień, modląc się o nawrócenie protestantów, anglikanów, Żydów

⁷¹ DE, nr 2, w: Sobór Watykański II, Konstytucje, Dekrety, Deklaracje, Poznań 1967, s. 203–218.

i wszystkich odłączonych od wiary katolickiej. Dopiero w roku 1935 zaproponowano, by modlono się razem z innymi chrześcijańskimi wyznaniemiami o jedność.

Wybór tematu tygodnia oraz teksty modlitw od roku 1967 przygotowuje wspólnie grupa powołana przez ŚRK i Papieską Radę ds. Jedności Chrześcijan⁷².

W Giżycku Tydzień Modlitw o Jedność Chrześcijan obchodzony jest w poszczególnych parafiach, w zależności od ustalonego porządku. Początek jednak zawsze miejsce ma w Kościele p.w. św. Kazimierza i tam celebrowana jest uroczysta Eucharystia w intencji jedności. W nabożeństwach ekumenicznych uczestniczą z reguły wierni Kościoła zielonoświątkowców oraz pastor Kościoła adwentystów. W ramach jednej wspólnoty wyznaniowej odprawiane są modlitwy i nabożeństwa w intencji Kościoła⁷³. Wspólne spotkania modlitewne w Giżycku odbywają się przez 4 dni. W kościele ewangelicko-augsburskim sprawowane jest nabożeństwo Słowa Bożego, w kościele p.w. św. Kazimierza Królewicza chrześcijanie wszystkich wyznań modlą się tekstem niesporów ekumenicznych. W cerkwi greko-katolickiej śpiewany jest Akatyst ku czci Chrystusa, zaś w kościele p.w. Ducha Świętego Pocieszyciela odprawiana jest kolejna Msza Święta o jedność chrześcijan⁷⁴. Podczas wszystkich nabożeństw zbierane są ofiary, które przeznaczone są na potrzeby dzieci upośledzonych, przebywających w Ośrodku rehabilitacyjno-wychowawczo-opiekuńczym. Nabożeństwa ekumeniczne w Tygodniu Modlitw są miejscem tradycyjnej gościnnej wymiany kaznodziejów oraz gościnnych występów chórów kościelnych. Za każdym razem przekazywane jest słowo pozdrowienia od uczestniczących wspólnot. Tradycją już się stało, iż spotkania kończą się wspólną agapą, podczas których podejmowane są tematy ogólne, ale także teologiczne, dotyczące liturgii, duchowości dyscypliny oraz obrządków różnych Kościołów.

⁷² P. JASKÓŁKA, *Podstawy ekumenizmu*, Opole 2010, s. 17–25.

⁷³ Tamże, s. 309.

⁷⁴ Tamże, s. 310.

7.2. *Nabożeństwo Drogi Krzyżowej w Wielki Piątek.*

W piątek przed Wielkim Tygodniem ma miejsce ekumeniczne nabożeństwo Drogi Krzyżowej. W nabożeństwie biorą udział przedstawiciele poszczególnych Kościołów chrześcijańskich znajdujących się na terenie miasta. Rozważania do stacji Drogi Krzyżowej przygotowywane są przez duszpasterza miasta ks. dra Zdzisława Mazura – kustosa sanktuarium p.w. Świętego Brunona, zaś odczytywane przez proboszczów, pastorów oraz wiernych świeckich. Trasa przemarszu nie jest stała, jednak zawsze oscyluje w obrębie centrum miasta. Wspólne nabożeństwo upamiętniające cierpienie Chrystusa, ma na celu ukazanie nie tego, co dzieli, lecz tego co łączy.

7.3. *Ekumeniczny festiwal pieśni i piosenek religijnych*

Stało się już tradycją, że z początkiem lipca w parafii p.w. Ducha Świętego ma miejsce ekumeniczny festiwal pieśni i piosenek religijnych, który organizowany jest w ramach obchodów ku czci św. Brunona oraz rozpoczęcia lata z Chrystusem. Festiwal został zainicjowany w roku 2000 przez Giżyckie Centrum Kultury przy współpracy z parafiami: Ducha Świętego Pocieszyciela, św. Brunona oraz św. Kazimierza Królewicza. Wielkim propagatorem i zwolennikiem idei ekumenicznej był od momentu jej powstania proboszcz parafii Ducha Świętego – ks. Kazimierz Gryboś. Celem organizacyjnym tego przedsięwzięcia jest rozwijanie postawy tolerancji i otwartości, budowanie jedności opartej na wartościach ewangelicznych oraz poszanowanie i ukazanie roli różnych wyznań w rozwoju duchowej kultury narodów⁷⁵

7.4. *Organizacja Millenium męczeńskiej śmierci Świętego Brunona*

W ostatnich latach największym wydarzeniem ekumenicznym na płaszczyźnie zarówno kościoła lokalnego, jak i powszechnego, było Millenium Męczeńskiej śmierci Świętego Brunona z Kwerfur-

⁷⁵ Tamże, s. 311.

tu (2009 r.). Podczas tygodnia ekumenicznego, jak i w czasie trwania centralnych uroczystości na wzgórzu św. Brunona, licznie brali udział duchowni z różnych kościołów, m.in. biskupi Kościoła prawosławnego, grekokatolickiego a także ewangelicko-augsburskiego w Polsce, jak i w Niemczech. Dwudziestego drugiego stycznia 2009 roku w Giżycku w ramach Tygodnia Ekumenicznego rozpoczęły się uroczyste obchody 1000-lecia śmierci św. Brunona. Inauguracja tego wydarzenia miała miejsce w Sanktuarium Świętego Brunona Biskupa i Męczennika w Giżycku, a także w kościele ewangelickim, gdzie odprawiono szereg nabożeństw ekumenicznych z udziałem zwierzchników Kościołów, władz wojewódzkich, samorządowych z Giżycka oraz Ełku. Z okazji rozpoczęcia obchodów miasto wydało folder przedstawiający sylwetkę świętego Brunona a także całoroczny program obchodów. Centralne obchody miały miejsce 20 i 21 czerwca 2009 roku na Wzgórzu św. Brunona w Giżycku. Obchody rozpoczęły się w sobotę 20 czerwca o godz. 15. 00 Mszą św. w Kościele św. Brunona, Ducha św. Pocieszyciela i św. Anny w Giżycku. O godz. 16.30 odbyło się spotkanie ewangelizacyjne młodzieży na Wzgórzu. Nieszpory oraz adorację Najświętszego Sakramentu poprowadził znany duszpasterz młodzieży, dominikanin, o. Jan Góra. Oprawę muzyczną zapewnił zespół „Siewcy Lednicy”. Przed godz. 20.00 młodzież spotkała się z misjonarzami posługującymi na różnych kontynentach. Następnie ks. bp Jerzy Mazur wszystkim uczestnikom wręczył krzyż i wezwał uczestników do ewangelizacji. Przesłanie wygłosił legat papieski, kard. Józef Glemp, Prymas Polski. W programie zaplanowano spektakl „Misa św. Brunona” w wykonaniu Teatru im. J. Węgrzyna w Ełku, który wyreżyserował *Piotr Kowalewski*, koncert „Siewców Lednicy” oraz Violi Brzezińskiej. Odbył się również montaż słowno-muzyczny Kleryków WSD w Ełku z zespołem „Effatha” W niedzielę 21 czerwca, na Wzgórzu św. Brunona w Giżycku o godz. 11.00 sprawowana była uroczysta Msza św. w udziałem Episkopatu Polski. Celebracji przewodniczył i homilię wygłosił kard. Józef Glemp. Przed Eucharystią o godz. 9.00 rozpoczęło się spotkanie młodzieży przygotowane przez Ruch Światło-Życie.

* * *

Niniejszy artykuł poświęcony został zagadnieniu powstania diecezjalnego sanktuarium św. Brunona z Kwerfurtu w Giżycku. Wskazano na kontekst geograficzno-historyczny, jako na podstawowy element kształtowania się kultu misyjnego biskupa Brunona na terenie obecnego miasta Giżycka, który doprowadził do powstania sanktuarium. Obecnie temat św. Brunona jest szeroko rozpowszechniony w Diecezji ełckiej jak i Archidiecezji warmińskiej, a to głównie za sprawą milenium Jego męczeńskiej śmierci w roku 2009. Owe obchody stanowiły inspirację do podjęcia tematu powstania kościoła, a następnie sanktuarium w Giżycku. Dla współczesnych chrześcijan zamieszkujących ziemię obecnie polskie, lecz niegdyś pruskie – ewangelickie, postać świętego Brunona jest znakiem czasu, danym przez Boga, jako dowód wierności nakazowi misyjnemu Jezusa „(...) Idźcie na cały świat i nauczajcie wszystkie narody (...), Jak Ojciec mnie posłał, tak i ja was posyłam” Postać świętego Brunona z Kwerfurtu stanowi kamieniem milowym na drodze szukania jedności wiary wśród mieszkańców Mazur i Warmii, *aby nastąpiła jedna owczarnia i jeden pasterz*, by wypełniły się słowa testamentu Jezusa Chrystusa: „Aby wszyscy byli jedno(...)”

Słowa klucze: *Sanktuarium św. Brunona, Śśw. Brunon, ekumenizm, kult św. Brunona, Diecezja Ełcka, Giżycko*

Key words: *St Bruno Sanctuary, St Bruno, Ecumenism, worship of St Bruno, the Diocese Elk, Gizycko*

Summary

HISTORY OF THE SANCTUARY OF ST. BRUNO IN GIŻYCKO

This paper is devoted to the publication of the Diocesan Shrine of St. uprising. Bruno of Querfurt in Giżycko. Pointed to the geographical and historical context, as a basic element of the formation of the missionary bishop Bruno of worship within the current city Giżycko that led to the

creation of the sanctuary. Currently the Saint. Bruno is widely distributed in the Diocese of Elk and the Archdiocese of Warmia and is mainly due to Millennium his martyrdom in 2009. That millennium was inspired to take up the topic of how the established church, and the sanctuary in Giżycko. Despite its volume, the work still does not cover all issues, there is a monograph, on top of one indicates the formation of worship and devotion of people and the desire of the Sanctuary.

Topic for the formation of the Catholic Church in the city of Giżycko, before 1992, still remains open, and calls for a comprehensive study.